



УДК 340.13

Шаган Олександра Володимирівна,
викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького



СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ НОРМОТВОРЧОСТІ

У статті досліджуються принципи нормотворчості, пропонується їх визначення. Розкриваються критерії виділення принципів нормотворчості. З використанням методології системного підходу формується система принципів нормотворчості, яку утворюють загальні та спеціальні принципи. Детально аналізується кожен принцип зокрема, для визначення впливу на результативність нормотворчості в цілому, забезпечення прав, свобод та інтересів громадян.

Ключові слова: нормотворчість, принцип, принципи нормотворчості, система принципів, загальні принципи, спеціальні принципи.

Постановка проблеми. Принципи нормотворчості та критерії їх виділення – помітна проблема сучасної юриспруденції. Незважаючи на те, що нормотворча діяльність в державі інтенсивно розвивається, кількість нормативно-правових актів постійно зростає, в науковому плані система та класифікація принципів нормотворчості в достатній мірі не висвітлена. Немає єдиного підходу до класифікації принципів нормотворчості, одностайності думок з приводу змісту тих чи інших принципів. Актуальність даної проблематики підсилюється в умовах трансформації українського суспільства, та безперервного процесу оновлення всіх сфер життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «принцип» неодноразово досліджувалась у вітчизняній та зарубіжній літературі про що свідчать такі монографічні та наукові праці як: «Явні та неявні принципи права: поняття, ознаки, особливості» (І. Жукевич), «О понятии принципов права» (Р. Иванов), «Принципи права України» (А. Колодій), «Принципи права» (Є. Скурко), «Принципи права в правозастосуванні» (О. Уварова) тощо.

Поряд з цим, питання принципів нормотворчості досліджене недостатньо. Серед новітніх вітчизняних науковців, з цього приводу, варто виділити Ю. Глуценка, В. Плавича, О. Скаун, М. Фігель, О. Чаплук, Р. Яценка, та інших.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження принципів нормотворчості з використанням методології системного підходу, визначення їх впливу на результативність нормотворчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення та розробка принципів діяльності – обов'язковий елемент будь-якої науки. Поняття «принцип» у перекладі з латинської означає «початок», «першооснова», «первинність». У науковій і навчальній літературі принципи характеризуються як найбільш загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні



установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи [2, с. 197]. Принципи, насамперед, виступають умовою розвитку теорії та практики у суспільному житті.

Принципи нормотворчості – це основоположні ідеї, вихідні положення покладені в основу діяльності, щодо створення, зміни чи відміни норм права. Принципи нормотворчості визначають тактику нормотворчого процесу та стратегію його розвитку, рівень правосвідомості та правової культури суспільства.

У літературі існують і інші визначення зумовлені об'єктивними та суб'єктивними причинами. До об'єктивних, як зазначає М. Фігель, належить складність явища та його пізнання, багатоманітність форм і видів нормотворчості, факторів що на неї впливають. Суб'єктивні причини пов'язані, насамперед, з індивідуальними смаками тих чи інших науковців [6, с. 22]. Разом з цим, сучасний стан нормотворчої діяльності потребує розробки єдиних підходів як до проблем нормотворчості в цілому так і принципів, що лежать в основі цієї діяльності.

Принципи нормотворчості досить різноманітні. Одні з них по суті є загально-правовими, інші – організаційними тощо. В сукупності вони повинні надавати суб'єктам нормотворчості загальне уявлення про сутність, форму, межі та об'єм компетенції нормотворчої діяльності. Важливим вбачається дослідження не кожного принципу зокрема, а системи, де кожен принцип знаходиться в тісній взаємодії між собою. Тільки так вони спроможні виконувати свої функції.

Характерною рисою системності є наявність відповідних зв'язків в основоположних засадах. Вони лежать в основі механізму створення правової норми і слугують критерієм правомірності і ефективності нормотворчої діяльності. Під системою принципів нормотворчості розуміємо сукупність логіко-юридичних зв'язків між основоположними засадами, що визначають спрямованість нормотворчої діяльності.

Практичне застосування методології системного підходу вбачається у працях О. Скакун, яка виділяє дві групи принципів: загальні та спеціальні [5, с. 319]. Погоджуючись з визначенням автора, що загальні принципи – це незаперечні основні вимоги, що виражають сутність даної діяльності, та з урахуванням основних критеріїв системності (цілеспрямованості, фундаментальності, об'єктивності, імперативності тощо) можемо виділити загальні принципи нормотворчості.

Оскільки, нормотворчість, лише один із видів діяльності держави та суспільства, в основі її лежать ті ж самі загальні принципи діяльності закріплені у Конституції та законах України.

Принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України [3]. Він дозволяє визначити зміст нормотворчості та її загальну спрямованість, утвердити такий правопорядок, який обмежує абсолютизм державної влади, ставить її під контроль суспільства, створюючи для цього відповідні правові механізми. Стабілізує діяльність держави та її органів.

Принцип гуманізму, який можна віднайти у змісті ст. 3 Конституції України [3], передбачає спрямування нормотворчої діяльності на захист загальнолюдських цінностей, природних прав людини, створення механізмів їх реалізації. Норми права, що приймаються державою, мають сприяти забезпеченню прав індивіда у системі інших соціальних цінностей, закріплювати і охороняти соціальні умови, необхідні для здійснення та захисту основних прав людини, народу (нації), людства. Відповідно до ст. 22 Конституції України, суб'єктам правотворчості забороняється при прийнятті законів



або внесенні змін до чинних законів звужувати зміст та обсяг існуючих прав і свобод людини [4, с. 85].

Принцип демократизму розкривається в демократичній процедурі розробки і прийнятті нормативно-правових актів, широкого залучення населення до нормотворчої діяльності. Найвищим проявом демократизму нормотворчості є прийняття нормативно-правових актів на референдумі (всеукраїнському, місцевому.)

Одним із пріоритетних – є *принцип законності* закріплений у ст. 19 Конституції України. Відповідно до цього, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені у Конституції та законах України [3]. Говорячи про принцип законності у нормотворчій діяльності, розуміємо, з одного боку, що вся діяльність суб'єктів державної влади щодо створення норм права реалізується в межах чинного законодавства та конституційно-правового поля, а з іншого – те, що і суспільство яке бере участь у нормотворенні, діє відповідно до чинних законів і фундаментальних правових норм [8, с. 254].

Принцип гласності відображається у ст. 57 Конституції України. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян мають бути доведені до відома населення у порядку встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку встановленому законом, є не чинними [3]. Цей принцип реалізується через ознайомлення зі змістом проекту нормативно-правових актів через засоби масової інформації та вимагає обов'язкового оприлюднення змісту нормативно-правового акту. В сучасних умовах гласність виражається і в активній участі членів суспільства, різноманітних громадських об'єднаннях та соціальних груп в обговоренні проєктів нормотворчих рішень, в процедурах опитування для виявлення і врахування думки громадськості з правових питань.

Принцип відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність – виступає як реальна гарантія проти зловживання владою. Даний принцип повинен сприяти стимулюванню суб'єктів нормотворчої діяльності виконувати свої завдання з «відчуттям» відповідальності, професіоналізмом та з врахуванням всіх об'єктивних потреб суспільства. Особливе місце має приділятися принципу персональної відповідальності, у разі заподіяння шкоди з прийняттям того чи іншого нормативно-правового акта. Частково персональна відповідальність згадується у ст. 111 Конституції України. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину [3].

Окрім загальних принципів нормотворчості доречним є виокремлення спеціальних принципів, які деталізують і уточнюють загальні принципи. Р. Ященко пропонує спеціальні принципи розділити на дві групи, одна яких визначає форму діяльності, друга – її зміст [8, с. 255].

Отже, до формально-спеціальних принципів належать:

Принцип динамізму та стабільності означає створення стабільного нормативно-правового акту та одночасно можливість внесення до нього змін і доповнень. Даний принцип спрямовує нормотворчу діяльність на створення стабільної нормативної системи, яка б могла розвиватись, змінюватись паралельно зі змінами у суспільстві.

Оскільки, нормотворчість не направлена на створення та закріплення абсолютних, остаточних норм, динамізм тісно пов'язаний із оперативністю. *Принцип оперативності*



полягає у своєчасному реагуванні на зміни, що відбуваються у суспільстві, у спроможності швидко створити необхідну норму права без утворення прогалини.

Принцип планування та прогнозування дозволяє уникнути хаотичності при здійсненні нормотворчої діяльності. Суб'єкти нормотворення застосовують перспективне і поточне планування, з метою визначення основних напрямів та забезпечення прозорості нормотворчої діяльності.

Принцип системності та ієрархічності означає, що усі новостворені норми повинні належним чином узгоджуватись з усією чинною системою права, щоб зайняти в цій системі своє особливе місце і здійснювати відповідну регулятивно-правову функцію [6, с. 23]. Дотримання цих взаємопов'язаних принципів дозволяє впорядкувати усю систему нормативно-правових актів без порушення її цілісності.

Принцип застосування прийомів та засобів юридичної техніки має важливе значення для підвищення якості та ефективності нормотворчості в цілому. Його зміст визначає система засобів, правил і прийомів здійснення компетентними органами нормотворчої діяльності. Відповідно, даний принцип не може повністю реалізуватись без *принципу професіоналізму*, що напряду пов'язаний із якістю нормотворчості. Участь у нормотворенні повинні брати висококваліфіковані спеціалісти відповідних галузей науки, наукових установ, які мають необхідні знання та навички. У науковій літературі виділяють ще принципи *досконалості та лаконічності* – тобто просте та доступне формулювання норм права точне викладення їх у нормативно-правовому акті [7, с. 91]. Таке трактування зазначених принципів дозволяє піддати під сумнів необхідність виділяти їх окремо. Вважаємо, їх слід розглядати як прийоми юридичної техніки в контексті описаного вище принципу.

До змістовно-спеціальних принципів слід віднести *принцип наукової обґрунтованості*. Зміст його полягає у тому, що методи, форми та засоби управління суспільними процесами повинні мати наукову основу і бути перевірені практикою. Реалізація даного принципу можлива тільки при обов'язковому зборі та аналізі економічної, правової та іншої інформації, залученні до розробки нормативно-правових актів як діячів науки так і практичних працівників, в якості експертів, консультантів.

З посиленням інтеграційних процесів необхідним постає виділення ще одного принципу нормотворчості – *міжнародного пріоритету*. Реалізація пріоритету міжнародного права у правовій практиці України потребує насамперед удосконалення законодавства, яке має забезпечувати механізм реалізації міжнародно-правових норм у правовій системі України. Таке забезпечення, як зазначає В. Плавич, не лише внутрішній, а й міжнародно-правовий обов'язок держави [4, с. 85].

Однак, гармонізація української правової системи з нормами і стандартами міжнародного права повинна відбуватись з урахуванням *принципу національних інтересів*. Національна нормотворчість це процес, який полягає у формуванні норм національного законодавства, які як правило здійснюються в середині держави. Сутність цього принципу полягає у тому, що в процесі формування національного законодавства повинні враховуватися, насамперед, економічні, соціальні, культурні та політичні потреби того народу (нації), який проживає на території відповідної держави. Запроваджуючи механізм імплементації норм та положень міжнародного права в національне законодавство, враховуючи тенденції розвитку міжнародного співробітництва, національна нормотворчість має забезпечити гармонійне поєднання національних інтересів з міжнародними цінностями та стандартами. Цей принцип виступає своєрідним гарантом прав нації [7, с. 91].



Висновки. Викладені положення дозволяють зробити висновки, що:

- принципам нормотворчості, під якими розуміють основоположні ідеї, вихідні положення покладені в основу діяльності, щодо створення, зміни чи відміни норм права – притаманний системний характер;
- система принципів нормотворчості – це сукупність логіко-юридичних зв'язків між основоположними засадами, що визначають спрямованість нормотворчої діяльності;
- систему принципів нормотворчості утворюють: загальні принципи (верховенства права, гуманізму, демократизму, законності, гласності, відповідальності) та спеціальні принципи (формально-спеціальні: динамізму та стабільності, оперативності, планування та прогнозування, системності та ієрархічності, застосування прийомів та засобів юридичної техніки, професіоналізму; змістовно-спеціальні: наукової обґрунтованості міжнародного пріоритету, національних інтересів);
- системність в принципах нормотворчості прослідковується як між окремими принципами в середині групи, так і між самими групами принципів;
- реалізація висвітлених принципів в нормотворчій діяльності сприятиме її результативності.

Список використаних джерел

1. Глушенко Ю. М. Принципи правотворчої діяльності місцевих державних адміністрацій / Ю. М. Глушенко / Форум права. – 2008. – № 2. – С. 66-67. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08hjnmda.pdf>.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
3. Конституція України: [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року] // Відомості Верховної Ради України – 1996. – №30. – Ст. 141.
4. Плавич В. П., Плавич С. В. Засадничі принципи правотворчої діяльності як основа її ефективності / В. П. Плавич, С. В. Плавич / Альманах права. Свобода, рівність та гідність особи в правовій теорії та юридичній практиці. – Випуск 4. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – С. 83-87.
5. Скаун О. Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум, 2000. – 704 с.
6. Фігель, М. В. Поняття принципів правотворчості та основні підходи до їх класифікації / М. В. Фігель // Наукові записки. Т. 53. Юридичні науки. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилян. акад.». – 2006. – С. 21 – 24.
7. Чаплук О. І. Загальні та спеціальні принципи національної правотворчості: поняття, значення та види / О. І. Чаплук // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 87-93.
8. Ященко Р. Ю. Система принципів правотворчої діяльності та їх законодавче забезпечення / Р. Ю. Ященко / Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 44. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – С. 249-258.

**Шаган О. В. Система принципов нормотворчества**

В статье исследуются принципы нормотворчества, предлагается их определения. Раскрываются критерии выделения принципов нормотворчества. С использованием методологии системного подхода формируется система принципов нормотворчества, которую образуют общие и специальные принципы. Подробно анализируется каждый принцип в частности, для определения влияния на результативность нормотворчества в целом, обеспечения прав, свобод и интересов граждан.

Ключевые слова: нормотворчество, принцип, принципы нормотворчества, система принципов, общие принципы, специальные принципы.

Shagan O. V. System of principles rulemaking

The article deals with the principles of rulemaking proposed to determine them. Disclosed selection criteria guidelines rulemaking. Using the methodology of systematic approach formed a system of rule-making principles that constitute the general and specific principles. Detailed analysis of each principle in particular, to determine the impact on the effectiveness of law-making in general, the rights, freedoms and interests.

Keywords: rule-making, principles, principles of law-making, system of principles, general principles, specific guidelines.

